

CONTRIBUȚII LA CERCETĂRILE ETNO-SOCIOLOGICE PRIVIND AȘEZĂRILE ROMÂNEȘTI DE LA EST DE BUG (II)

Dar cine a fost Anton Golopenția și ce s-a întâmplat cu acest om excepțional după instaurarea regimului comunist? S-ar putea scrie multe despre el și despre laborioasa și multipla sa activitate, deși a murit — mai degrabă a fost asasinat — la numai 42 de ani, din care aproape doi în regim sălbatic de închisoare. Ne rezumăm la datele esențiale ale vieții și activității sale, orientându-ne după cele consemnate cu grijă de Vladimir Trebici în articolul său : *Anton Golopenția (1909—1951)*, publicat în „*Cercetare și eficiență în acțiunea socială a tineretului, vol. II, Argeșul în cercetarea sociologică*”, lucrare xeroxată în 1989 de Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, filiala Argeș, din cadrul Comitetului județean Argeș al fostei U.T.C. (Lucrarea citată, în 2 volume, a fost rezultatul unei reuniuni convocată la Pitești în anul 1989, reuniune consacrată aniversării a 50 de ani de la realizarea de către o echipă interdisciplinară a monografiei : *Dîmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeș*, condusă de A. Golopenția și Mihai Pop, împrejurare la care au fost invitați foștii membri ai echipei, aflați în viață, între care și N. Economu).

Anton Golopenția s-a născut la 12 mai 1909 în comuna Prigor județul Caraș Severin din părinți intelectuali. Ca studii, A. Golopenția și-a luat bacalaureatul în 1927 la liceul din Timișoara, după care în 1930 și-a luat licența în drept și în 1933 licența în filosofie la Universitatea din București. Între 1933—1936, în baza unei burse de studii în Germania, a urmat cursurile unor mari profesori ai epocii, luîndu-și și doctoratul în noiembrie 1936 cu teza : „Informarea conducerii statului și sociologia tradițională”. Revenit în țară, este mai întâi încadrat ca bibliotecar la Seminarul de sociologie, etică și politică de la Universitatea din București, în 1932—33 conduce Secretariatul Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, titular al ministerului fiind D. Gusti, apoi, în 1936—1939 asistent la Catedra de Sociologie, Etică și Politică și totodată director la Institutul Social Român. În anii 1940—1948 lucrează în cadrul Institutului Central de Statistică de sub conducerea lui Sabin Manuilă, unde mai întâi ocupă funcția de inspector general, apoi de director al Oficiului de studii (1940—1947) și, în final, director general al acestei instituții după Sabin Manuilă, funcție din care este înlăturat la 1 septembrie 1948. Ca o mențiune specială, trebuie adăugat că Anton Golopenția a însoțit delegația română la Conferința păcii de la Paris din anul 1947, ca specialist în problemele ardelenene.

Încă din anul 1930, A. Golopenția a devenit unul din principalii discipoli și colaboratori ai prof. D. Gusti, alături de alți străluciți reprezentanți ai Școlii Sociologice de la București, cum au fost H. H. Stahl, Traian Herseni, Octavian Neamțu și alții. Și-a început activitatea publicistică încă din anul 1932, publicînd numeroase articole și studii mai ales

în „Arhiva pentru știință și reformă socială” și în „Sociologia Românească”. A participat la acțiuni de cercetare de teren în cadrul unor lucrări colective, unele în colaborare, altele conduse de el. A venit cu idei noi în sociologie, militând pentru înnoirea neconținută a metodelor de cercetare și pentru utilizarea unor tehnici cât mai moderne. A propus ideea efectuării unor monografii sumare privind zone întregi ale țării, spre a prezenta organelor de stat situația reală a zonelor cercetate, în vederea soluționării problemelor existente în cunoștință de cauză. A. Golopenția avea în vedere realizarea unui „Atlas sociologic al României”.

Ultima cercetare de teren, condusă de A. Golopenția a fost aceea de la Hodac, județul Mureș, din anul 1945. De fapt, Anton Golopenția avea în vedere o cercetare a întregii zone a Gurghiului, zonă din care făcea parte și satul Hodac, rezultatele cercetării fiind proiectate să apară în trei volume. Între aspectele mai importante pe care le viza A. Golopenția în această cercetare erau: conviețuirea româno-maghiară și situația românilor din aceste părți sub ocupația maghiară din anii 1940—1944. Echipa de cercetare era constituită din zece membrii, între care și N. Economu și Ion Apostol. Cercetarea a început cu satul Hodac și s-a efectuat, deocamdată, pe o perioadă de mai puțin de o lună, în august 1945. În acest scurt răstimp s-a lucrat intens, investigațiile conducând la realizarea unui material bogat și valoros. Din păcate, împrejurările ulterioare n-au fost prielnice continuării cercetărilor. Între timp nu s-a publicat decît un articol cu titlul *Bisericii surori* de Ion Apostol, apărut în revista „Căminul cultural” din decembrie 1946, tipărită de Fundația Regală Mibai I, în care au fost prezentate raporturile dintre ortodocși și greco-catolici, dintre biserica ortodoxă și cea „unită” în viața religioasă a Hodacului. Toate celelalte rezultate ale cercetării s-au pierdut fără urmă, ca atîtea altele. Ultimul studiu al lui Anton Golopenția, acesta în colaborare cu P. Onică, a fost *Recensămîntul agricol din Republica Populară Română*, 25 ianuarie 1948, rezultate provizorii, apărut în „Probleme Economice” nr. 3, 1948.

Cele de mai sus reprezintă doar frînturi de idei privind foarte bogata activitate, teoretică și de cercetare, a lui Anton Golopenția, durată întregii sale activități rezumîndu-se numai la 17 ani.

Dar ce s-a întîmplat ulterior cu Anton Golopenția? Ca prim răspuns, reproducem din ziarul „România liberă” din 3 decembrie 1991, pagina „Embleme ale durerii românești” — „Drama științei și învățămîntului”, din lista valorilor științifice încarcerate sau exterminate de regimul totalitar-comunist, litera G: *Golopenția Anton. A fost profesor asistent la Catedra de Sociologie, Etică și Politică din București și director în cadrul Institutului Social Român. În perioada 1 aprilie 1940 — 1 noiembrie 1948 a fost Inspector General la Institutul Central de Statistică. A fost arestat în luna ianuarie 1950 din bibliotecă, iar în urma unor anchete deosebit de dure la Malmaison și Jilava, corpul lui, lipsit de viață, a ajuns la morga de pe Splaiul Independenței, pe 11 septembrie 1951, care este descoperit și de soția sa, dar a doua zi dispăre. Va fi descoperit abia în 1974 în Cimitirul din comuna Jilava. Marele om de știință se născuse la 12 mai 1909 în comuna Prigor, județul Caraș.*

Datele de mai sus desigur că au fost furnizate de cineva din familie, care însă nu și-a amintit cu precizie despre funcțiile pe care le-a îndeplinit Anton Golopenția, așa cum le-am redat noi în cele mai sus arătate. Dar,

în mare, datele corespund realității. Din cele discutate de noi cu doamna Ștefania Golopenția (care a supraviețuit mulți ani soțului său), dînsa ne-a mărturisit că în septembrie 1951 a primit un telefon „de undeva” să meargă să-și recunoască soțul la morgă, după ce de la arestare nu avea nici o veste despre dînsul. S-a conformat, dar nu și-a recunoscut soțul decît după un semn, parcă de la gît, fiindcă în starea în care se afla era de nerecunoscut. I s-a spus să vină cu un sicriu și cu o trăsură (pe atunci circulau încă trăsurile) ca să-l ducă să-l înmormînteze. Cînd a venit a doua zi, n-a mai găsit cadavrul. I s-a spus că „s-a revocat ordinul”. N-a știut unde a fost dus și unde a fost înmormîntat decît mulți ani mai tîrziu, cînd preotul din comuna Jilava a trimis în secret un om s-o anunțe că dînsul știe locul unde este înmormîntat Anton Golopenția. Așa a fost identificat mormîntul din cimitirul de la Jilava rezervat înmormîntării deținuților politici. Ulterior, osemintele au fost mutate în alt mormînt, în spațiul rezervat credincioșilor din comuna Jilava, unde i s-a așezat și o cruce de piatră.

Dar de ce a fost arestat Anton Golopenția? Din discuțiile purtate cu fiica sa, profesoara Sanda Golopenția (plecată în Statele Unite la începutul anilor '80) se pare că motivele arestării au fost mai multe. În primul rînd, poate, relațiile strînse de prietenie cu Lucrețiu Pătrășcanu, la care s-a adăugat faptul că ar fi participat la „organizarea” fugii în străinătate a directorului general Sabin Manuilă și, nu în ultimul rînd, că n-ar fi fost străin de unele dezvăluiri din presa franceză, în timpul Conferinței de pace din 1947, cînd și A. Golopenția se afla la Paris, despre modul cum sovieticii jefuiau economia țării noastre prin intermediul acordului de armistițiu din septembrie 1944.

Între timp, numele lui Anton Golopenția, în afara unui cerc restrîns de prieteni și devotați, fusese dat uitării, mai ales că însăși știința sociologiei fusese eliminată din învățămîntul superior, iar profesorul Gusti, după ce fusese scos de la catedră, de la Academie, unde fusese ultimul președinte, ca și din locuință, ar fi ajuns muritor de foame dacă unul din admiratorii săi, participant în fostele „echipe regale”, profesorul bucureștean C. Marinescu, nu i-ar fi asigurat locuință și întreținere ani de zile. Dar, odată cu „dezghețul” parțial din anii '70 și cu reconsiderarea cercetărilor sociologice, și numele lui Anton Golopenția a început a fi readus în actualitate. Astfel, în „Viitorul social” nr. 4 din 1973 apare articolul: *Un sociolog pasionat — Anton Golopenția (1909—1951)* semnat de Ștefan Costea și Francisc Urmenyi. Dar cel care a dovedit și curaj și noblețe sufletească în această problemă a fost Vladimir Trebici, care nici măcar nu-i fusese discipol sau apropiat în trecut lui Anton Golopenția. Datorită lui, în „Viitorul social”, martie-aprilie 1985, a apărut articolul: *Anton Golopenția (1909—1951) — eminent statistician și demograf*, iar în „Contemporanul” nr. 40 din 3 oct. 1986 a apărut articolul intitulat simplu: *Anton Golopenția*,

În 1981 apare volumul „*Amintiri și gînduri...*” de H. H. Stahl, Editura Minerva, București, carte bogată în conținut și evocări care mai de care mai interesante în legătură cu „vechea Școală a monografiilor sociologice” și cu activitățile multiple ale profesorului Dimitrie Gusti și ale colaboratorilor săi. În ce-l privește pe Anton Golopenția, H. H. Stahl îi face un portret și o caracterizare de ținută clasică și care totodată face cinste autorului. „Îl socotese și astăzi ca pe cel mai dotat sociolog din cîți au luat parte la campaniile noastre monografice”, scrie H. H.

Stahl (la pag. 292). Iar mai departe precizează : „Golopenția era... o sinteză a mai multora dintre noi : filosof tot atît cît Mircea Vulcănescu, erudit și profesor tot atît cît Traian Herseni, investigator deopotrivă cu mine și organizator tot atît de abil ca și Octavian Neamțu”.

Revenind la Vladimir Trebici, acesta, în lucrarea citată anterior, pag. 56, îi face omului Anton Golopenția un portret entuziast, în termeni superlativi : „Portretul lui A. Golopenția n-ar fi complet dacă remarcabilelor sale calități de om de știință și de organizator nu le-am adăuga pe cele de om, îndrumător, prieten și dascăl. În amintirea foștilor săi ucenici și colaboratori figura luminoasă a lui Anton Golopenția rămîne adine întipărită în sufletele lor prin omenia sa nemărginită, prin delicatețea sa fără asemănare, prin pilda sa în muncă și în viața sa de toate zilele, prin grija arătată în permanență pentru creșterea și îndrumarea tinerilor cercetători, prin dragostea sa nețărmurită pentru poporul român, căruia i-a închinat tot ce a avut mai bun”.

La cele de mai sus nu știm ce s-ar mai putea adăuga, în afara unui strigăt de disperare că un asemenea om, care reprezenta o mare speranță pentru știința și cultura românească, a putut fi sacrificat în floarea vârstei de monstrul totalitar-comunist.

În mod firese se pune și o altă întrebare : acei care au fost beneficiarii unei ocrotiri speciale din partea lui Anton Golopenția în împrejurări grele, cum s-a văzut, viitorii miniștri, mari demnitari, ambasadori, profesori universitari etc. sub regimul comunist — n-au întreprins ei nimic pentru salvarea fostului lor binefăcător? Adevărul amar e că n-au putut sau n-au întreprins nimic. Dar, măcar după ce regimul represiv s-a mai îmblinzit, după reabilitarea oficială a lui Pătrășcanu și a grupului său, fapt intervenit către 1970, unul sau unii din cei în cauză au încercat oare să-l scoată pe A. Golopenția din uitare, să-i readucă amintirea în actualitate sub impulsul acelui sentiment profund omenesc care se cheamă *recunoștință*, acest lucru nemaiimplicînd nici un risc ?

Din cîte știm, s-a găsit totuși cineva dintre cei vizați care „să aducă vorba” despre Anton Golopenția într-o carte. A fost Dumitru Corbea, cîndva salariat al Oficiului de studii de sub conducerea lui A. Golopenția și chiar membru al echipei de cercetare de peste Bug, cum s-a văzut anterior. Dar cum a făcut-o ? Să vedem. Sub numele lui D. Corbea a apărut în 1982 la „Cartea Românească” o carte de „Memorii”. La pag. 79, sub titlul *Pedeapsa*, autorul începe să relateze despre participarea sa la acțiunea de cercetare de peste Bug, acțiune care, repetăm, *avea misiunea de a identifica comunitățile românești din spațiul de la est de Bug, de a efectua recensăminte sumare, precum și unele cercetări sociologice, și a le veni în ajutor acestor frați de sînge, neștiuți pînă atunci, în măsura în care împrejurările excepționale de război îngăduiau acest lucru*. Acesta a fost scopul acțiunii stabilit „de sus” pînă la Anton Golopenția și, prin el, pînă la fiecare din membrii echipei. Să vedem ce „relatează” D. Corbea. Cităm :

„În Calitate de salariat la Direcția de studii și documentare a Institutului Central de Statistică, am fost propus pentru a face parte din echipele care se deplasau în spatele frontului de răsărit în scopul întocmirii unor cercetări.

Lista aprobată de Marele Stat Major al armatei era următoarea : Bueur Șchiopu, Roman Moldoveanu, Anton Golopenția, dr. Seidel, Anton Rațiu, Constantin Pavel, Corneliu Mănescu . . .”.

Și ceva mai departe :

„Trecînd Bugul, ne-am împrăștiat prin diferitele localități. Cornelii Mănescu și cu mine am fost repartizați la Valea Hoților, pe rusește Valegoțilovo. Mănescu trebuia să facă niște portrete literare, iar eu un studiu despre școli și învățămînt”. Mai departe, Corbea continuă cu referiri la „invadatorii fasciști”, la victimele lor etc. etc., fapte ce nu intră în subiectul nostru. Dar cîte rînduri și cuvinte, atîtea inexactități și ineptii. Întreaga acțiune întreprinsă, cu rostul și frumusețea ei, sub condeii lui D. Corbea devine o erasă bagatelizare, o caricatură. Atît de gravă este denaturarea faptelor, încît n-ar merita să insistăm cît de puțin. Dar, nu fără un sentiment de silă, să ne oprim la cîteva detalii.

Ceea ce frapează în primul rînd în mod dureros este faptul că, în optica lui Corbea, Anton Golopenția apare ca un oarecare între ceilalți șapte membri ai echipei menționați de el. Nici vorbă că el a fost *împuternicit* să formeze echipa (în care, din păcate, l-a inclus și pe Corbea) și să conducă pe tot parcursul, cu depline puteri, întreaga acțiune. De altfel, chiar din primele rînduri comite inexactități atunci cînd scrie de „Direcția de studii și documentare” a Institutului Central de Statistică, cînd de fapt era vorba de *Oficiul de studii* al respectivei instituții. În ceea ce privește enumerarea membrilor echipei, i-a trecut numai pe cei „de stînga”, cu observația că Roman Moldovan (nu „Moldoveanu”, cum scrie el) nici n-a făcut parte din echipă. Corbea a uitat că în iarna lui 1943 s-a invitat la noi vreo săptămînă în satul Goroțcaia, în casa lui badea Simion Voftornic. Pentru Corbea marele sat Valea Hoțului (nu „Valea Hoților”) era dincolo de Bug („Trecînd Bugul” etc.), cînd localitatea se află dincoace de Bug, în Transnistria. Mai afirmă că el și cu Mănescu ar fi fost repartizați în acest sat (ceilalți împrăștiindu-se în „diferite localități”), cînd de fapt toți cîți eram am rămas în iarna lui 1942, după anul nou, în Valea Hoțului pînă spre primăvară adunînd material în vederea întocmirii unei monografii.

Un alt fapt, semnificativ în ce privește sentimentele „românești” ale lui Corbea, este acela legat de tînărul Victor Hîncu. Era moldovean. Învățase la școala de zece ani (disetiletea) în moldoveneste și vorbea frumos în limba maternă. Cînd l-am cunoscut și noi, am aflat că avusese un conflict cu autoritățile din satul său și cu nemții, refuzînd să se conformeze ordinului de a pleca la muncă în Germania în cadrul unui grup. Ai noștri, cu acordul lui Golopenția, l-au luat sub protecția lor și l-au înscris — cu „documente false”, zice Corbea, ceea ce este inexact — la liceul românesc de la Odesa. Cam asta a fost realitatea. Dar, pentru „românul” D. Corbea tînărul moldovean Victor Hîncu era Viktor Hanco, sau Viktor Hanko. Așa îl scrie, de două ori, corect — crede D. Corbea. Falsul constă în gîndirea lui D. Corbea, în faptul că fusese înscris la liceul românesc din Odesa cu numele Hîncu Victor, numele său adevărat.

În final, (pag. 81), D. Corbea găsește cu ease să mai adauge un fapt : „În „Revista Română”, în limba rusă, nr. 9, din același an (1968, n.n.), am publicat articolul *După un sfert de veac*, evocînd acei ani grei cînd grupul comuniștilor români, așa cum au procedat și alți comuniști înaintea lor, educați în spiritul patriotismului și internaționalismului proletar, au întreprins acțiuni în spatele frontului hitlerist, printre care și salvarea vieții lui Viktor Hanko”.

Din tot ce a scris aici D. Corbea despre acțiunea echipei noastre dincolo de Bug, ar rezulta că Statul român, prin Statul major al armatei,

în plin război antisovietic, a împuternicit un grup de comuniști români să desfășoare nestingheriți acțiuni în favoarea sovieticilor în spatele frontului de răsărit, ceea ce este o aberație. Ar mai fi de adăugat faptul că într-o recenzie asupra cărții lui Corbea, făcută de Boris Buzilă, sub titlul *Memorialist de vocație tardivă*, la rubrica „Vitrina cărții”, („România liberă” din 24.03.1983) autorul afirmă că memorialistica lui D. Corbea, ca și literatura pe care a scris-o, este „de o mare candoare”, în care lucrurile „sint văzute cu ochi virgin”. Mai amintește de „ineditul și semnificația faptelor aduse în lumină”, unul din aceste fapte fiind și episodul salvării falsului Victor Hineu în timpul războiului”.

S-a văzut din cele scrise de Corbea cu privire la acțiunea noastră de dincolo de Bug atît „candoarea” și ochiul său „virgin”, dar și cît de fals a fost tinărul moldovean Victor Hineu. Așa cum relatează și vede lucrurile D. Corbea, totul apare denaturat și falsificat în optica lui „partinică”, de unde se poate deduce cîtă credibilitate se poate acorda așa-ziselor lui „Memorii” în totalitatea lor.

În legătură cu amintirea lui Anton Golopenția trebuie menționat în mod deosebit faptul că în anul 1981 fiica sa, profesoara Sanda Golopenția, înainte de a pleca împreună cu soțul ei în Statele Unite, a orînduit o slujbă de pomenire la biserica din comuna Jilava, unde așezase o cruce de piatră la mormîntul defunctului. La această ceremonie, în afară de membrii familiei, dintre foștii colaboratori și discipoli au fost prezenți: Mihai Pop, Ion Oancea, Vladimir Trebici, N. Economu și Ion Apostol.

Încheind succinta expunere asupra unei interesante și revelatoare experiențe de viață pentru fiecare din noi, la crepusculul existenței noastre pămîntești, existență marcată de grele încercări sub regimul totalitar-comunist, *sentimentele dominante* care ne-au rămas în suflete au fost și continuă să fie:

1. Încrederea nezdruincinată în perenitatea neamului nostru românesc, în vitalitatea și puterea lui de rezistență de-a lungul istoriei sale deosebit de vitrege, așa cum au dovedit-o și răzletele insule românești din întinsa mare slavă de la est de Bug.

2. Bucuria nețărmurită de a fi avut șansa unei apropiate colaborări cu un om excepțional, cum rar se pot întîlni în viață, dar totodată și nespuse de dureroasa amintire că totemai un asemenea om a fost exterminat în floarea vîrstei într-o perioadă istorică dementă, cînd forțele întunericii au reușit să subjuge societatea omenească în drumul ei spre mai bine.

N. ECONOMU și ION APOSTOL